

Відгук
офіційної опонентки
докторки філософських наук Горохолінської Ірини Володимирівни
на дисертацію Гавелі Олександри Русланівни
«Цінності української християнської молоді
початку XXI століття: релігієзнавчий аналіз»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
зі спеціальності 09.00.11 – релігієзнавство

Філософсько-аксіологічний аналіз у релігієзнавстві активно використовується вже понад століття. В українському контексті саме із застосуванням цього аналізу пов'язані істотні здобутки в дослідженні релігійної етики, її синергії з ідеями світської етики. Особливо цікавими та значущими є результати наукових студій щодо людинотворчого потенціалу аксіологічних систем релігій у їхніх взаємовпливах та діалогові.

Те, що аксіосфера релігійного світогляду сучасної української молоді має бути предметом спеціальних релігієзнавчих студій, не викликає жодних сумнівів. Ба більше, намагання релігійних ідейних лідерів скоординувати потенціал християнських цінностей у бік їхньої ефективності для розбудови українського суспільства та ціннісної оптимізації громадянської свідомості доводить нагальну вагу теми цієї дисертації.

До прикладу, УГКЦ інтенсивно застосовує дискурс про цінності та їхній вплив на суспільство для утвердження власного бачення ідентичності українського народу та зв'язку світоглядно-сміслових і соціальних дороговказів його розвитку. Тематика християнських цінностей та їхнього впливу на церковні спільноти й українське

суспільство загалом є однією з провідних для богословської та релігійно-філософської думки сьогодення. Молодь, а надто така її частина, як студентство, багатьма релігійними лідерами та публіцистами сприймається як середовище, в якому можна та варто мобілізувати готовність і здатність активно наснажуватися християнськими цінностями й утілювати їх у життя.

Представлене дисертаційне дослідження дозволяє, спираючись на релігієзнавчий методологічний базис, конструктивно і водночас з елементом критики осмислити шляхи та форми практичного застосування ідей прихильників християнської аксіологічної прагматики.

Авторка дисертації констатує наявність певних ідейно-ціннісних диспропорцій між поглядами християнської молоді і деякими постулатами офіційних церковних інституцій. Вона припускає, що подекуди українська християнська молодь відзначається навіть більшою мірою «традиційності» порівняно з церковним істеблішментом. Це виявляється і в тому, що любов має значно більшу вагу для молодих християн, ніж солідарність. Значення щасливої родини абсолютизується, натомість значущість справедливого суспільства й правової держави часом недооцінюються. Цінності самореалізації особистості в окремих життєвих векторах (наприклад, в розбудові родини) для християнської молоді України часом мають більше значення, ніж соціальні контексти прав та гідності особи. Для молоді значущими виявляються не стільки зодягнуті в раціоналізовану форму соціальні ідеологеми, до яких часом вдаються церковні функціонери, скільки стихія її життєдіяльності, смисложиттєвого вибору, що визначає її ідентичність та дає змогу духовно й комунікативно відновлювати цю ідентичність.

Недаремно ж текст дисертації у своїх концептуально-методологічних особливостях засвідчує впливи екзистенціалістського світорозуміння. Такий ракурс сприяє чіткішому баченню ціннісної енергії, що пульсує в житті християнських особистостей і спільнот. Дисертантка загалом небезпідставно артикулює бачення саме екзистенційних цінностей як найважливіших для християнського життя молоді та її соціальних практик. Може складатися поверхове враження, ніби така оптика в погляді на аналізовані в дисертації реалії хибує методологічним психологізмом. А проте глибинніша увага до змісту роботи переконує в слушності обраної дисертанткою методологічної платформи. Тож і теоретичні та практичні результати її розвідки є значущими.

Пропоновані висновки аж ніяк не є виплодом довільних авторських дедукцій та рефлексій. Вони є узагальненням систематичних емпіричних досліджень різноманітних аспектів аксіосфери релігійного світогляду сучасної християнської молоді України. Феноменологічна герменевтика релігійної свідомості як комплексна методологія дисертації, запропонована в першому розділі, органічно узгоджується з екзистенціалістичною спрямованістю мислення дисертантки та екзистенціалістським тлумаченням предмета дисертації. Застосування феноменологічної герменевтики в другому та третьому розділах реалізується в синтезі практичних спостережень і теоретичних процедур.

Дисертантка аналізує релігійний дискурс щодо всіх форм ціннісно значущої діяльності християнської молоді. Піддається осмисленню й практичне втілення цих форм, адже між дисурсивно декларованим і реалізованим де-факто може бути (та часто буває) ціла низка розбіжностей. Виявлено, що зміст усіх трьох форм репрезентації християнських цінностей – у дискурсі, у практиці та власне в релігійній

свідомості – первинно закорінений у християнській традиції, а водночас узгоджуються з екзистенційними потребами особистості.

Не штучні зусилля, спрямовані на відповідність традиції і не ідеї традиціоналістів формують рецепцію християнських цінностей у сучасної молоді. Ця рецепція здійснюється в самому осерді екзистенційного пошуку молоді і живому нуртуванні відповідних комунікативних практик. Сприяє такій рецепції те, що християнські ЗМІ та християнські проповідники, тренери, авторитетні лідери повсякчас акцентують саме екзистенційне значення християнських цінностей та їхній життєво-практичний, софійний характер. Релігійні пошуки молоді важливі для неї саме заради задоволення глибинних екзистенційних потреб. Тому вони й мають імунітет від перетворення на абстраговані роздуми, постаючи натомість формами здобуття причетності власного життя до конкретних смислів.

Серед незаперечних переваг дисертації – висвітлення аксіосфери релігійної свідомості сучасної української християнської молоді як компоненти її релігійної культури. І справді, християнські молоді активісти або самотужки, або під орудою компетентних наставників свідомо формують саме цілісну релігійну культуру. До того ж, вони докладають зусиль для формування привабливості цієї релігійної культури для всього суспільства.

Важливо, що у формуванні цієї культури велике значення надається не лише етичним, а й естетичним цінностям. При цьому етичні та естетичні християнські цінності осмислюються дисертанткою як залежні від духовних цінностей. Духовні цінності є основними для релігійної свідомості, і акцент на походженні етичних та естетичних цінностей від них (а отже, й на органічному взаємозв'язку цих трьох ціннісних типів) надає імунітет проти того, щоб сприймати релігійну

свідомість як «ригористичну» та «егоцентричну». Духовні цінності не лише надають трансцендентного виміру світоглядові та культурі, а й примножують дієвість етичних та естетичних цінностей у їхньому суспільному функціонуванні і при цьому надають їм горизонту абсолютної значущості особистості і спільноти.

Дисертантка також виявляє засадничу вагу цінності родини для аксіосфери релігійної свідомості сучасної української молоді. Також визначено, що із середовища так званих «зовнішніх» церковне середовище приваблює переважно тих представників молоді, хто теж наслідований особливим ціннісним пієтетом перед родиною. Дисертантка вбачає джерела надання такого значення родині у традиційній релігійній культурі. Тут слід зазначити, що цінність родини була справді важливою для української традиційної культури як в її етнічній, так і релігійній іпостасях. Але в традиційній культурі поруч із цінністю родини також важливе значення мали етика лицарського обов'язку і мораль чернечого покликання, що не дозволяли цінності родини ставати абсолют. Загалом родина не була єдино бажаним та універсально схвалюваним способом життя.

Для сучасної християнської молоді, як вона описується й досліджується Олександром Гавелем, бачимо абсолютизацію значення родини як центральну рису аксіосфери релігійної свідомості. Справді, у часи, коли родина перестала бути чимось само собою наявним та апіорно вагомим, потрібне певне перенесення акцентів та надання додаткової значущості родині, турботі особистості про батьків і дітей, активізації схвального ставлення до практик усиновлення сиріт тощо. Іntenція аксіосфери української християнської молоді на абсолютизацію значення родини збігається з аналогічними іntenціями соціальної доктрини церкви. Саме тут виявляємо пункт, який дозволяє узгодити

намагання прищепити певні цінності з боку церковного керівництва та прагнення самих молодих людей. Навчившись жити як високорозвинута особистість у родинній та церковній спільноті, молода людина здобуває певну культуру соціалізації, яку може відтак розповсюджувати на інші соціальні взаємини на рівні місцевих громад, церковних і світських рухів, на рівні соціальної діяконії.

Дисертантка переконливо доводить, що різноманітні культурні та соціальні проєкти, а також волонтерство християнської молоді стали засобами соціалізації молоді в церквах. Беручи участь у діяльності, яка фактично є парацерковною, християнська молодь утверджується у власній ідентичності. Якщо якась церковна громада бажає сьогодні мати згуртовану й активну молодь, енергія цієї молоді має спрямовуватися не на підтримку «монолітності» самої громади, а на допомогу нужденним і на різноманітні форми паралітургійної діяльності. Тут можна навести славнозвісну думку сучасних грецьких богословів: сьогодні літургія громади живиться тим, як розвивається у громаді діяконія. Навіть якщо різноманітні форми соціальної та культурної діяльності є аматорськими і малоефективними за своїми результатами, все одно згуртування молоді в церковних громадах та зміцнення її ідентичності обов'язково відбувається. Здійснений аналіз також показує, що розширення культурної та соціальної діяльності громад сприяє зацікавленості власне у тій релігійній культурі, яка є вузькоцерковною за своєю суттю. Адже інтерес у молоді викликають не лише волонтерські або мистецькі проєкти, що є більш світськими за своєю суттю, а повністю церковні культурні практики, такі, як, наприклад, співи у хорі або дзвонарство. Дисертантка доводить, що загалом українська християнська молодь є значно відкритішою до власне церковної культури, ніж це можна було б очікувати, виходячи з того, що цій молоді часто приписують саме

бажання розірвати зв'язки із традицією або бодай значно оновити традиції.

Реалізований в дисертації аналіз всіх описаних аспектів ціннісної свідомості української християнської молоді є прикладом сумлінного релігієзнавчого дослідження, виконаного із застосуванням широкого спектру функціональних методів, з розумінням ситуації в середовищі української християнської молоді «зсередини», без викривлень та спотворених тлумачень.

Подане до захисту дослідження дозволяє зробити важливий загальний висновок: цінності української християнської молоді є такими, що уможливають формування християнського гуманізму як маркера її релігійної свідомості. Цей християнський гуманізм важливий не лише сам собою, а й через свою практичну спрямованість. Втілення ідеалів християнського гуманізму може бути особливим українським шляхом розвитку релігійної свідомості у її «комунікації» зі світським світоглядом, що дозволило б уникати конфліктності та ідеологічних змагань. Формування цілісної культури активних християн є особливо необхідним для забезпечення гармонійного розвитку взаємин між церквами і суспільством, між церквами і державою в Україні.

Загалом якісне дисертаційне дослідження водночас залишає без відповіді низку питань та спонукає зробити деякі зауваги.

1. На нашу думку, необхідно було б ретельніше та концептуальніше проаналізувати, якою мірою теологічні ідеї щодо особистого покликання впливають на молодь, котра свідомо обирає шлях християнського активіста. Також важливо виразно уявляти, на основі яких саме ціннісних і психологічних мотивацій нині відбувається перехід від життя християнського активіста до священничого або чернечого покликання? Доцільно було б надати певну класифікацію

відповідних мотивів. Як впливає на сучасну молодь наявність значної кількості молодих активних священників: це мобілізує індивідуальний етичний і діяльнісний тонус молоді чи певною мірою «пригальмовує» його?

2. Наскільки навчання християнської молоді у семінаріях сприяє розвитку християнських молодіжних рухів? Якою є різниця у конфесійних підходах до такого навчання та його ціннісних і комунікативних контекстів? Наскільки ефективними сьогодні є форми неакадемічного навчання молоді? Якою мірою при такому навчанні відходить у минуле деструктивне намагання певного сегменту викладачів будь-що виховати лідерів за власним «образом і подобою», і наскільки розвиваються форми виховання, які сприяють творчій самореалізації молоді? Наскільки різні церкви готові надати молодим лідерам соціалізацію тоді, коли вони стають вже занадто зрілими та вже не належать до молоді?

3. Варто було б також прогностично осмислити міру домінантності національних форм реалізації релігійних цінностей чи універсальних форм прояву християнських цінностей в умовах глобалізації?

4. Доречним виявився б і аналіз того, наскільки ідеї та практики постсекулярності, що їх пропонує сучасне богослов'я, є практично значущими для християнської молоді України?

6. Наскільки християнському молодіжному рухові в Україні характерна певна національна специфіка? Адже симбіоз етнічних та релігійних цінностей, про який пише дисертантка, вже не є таким сильним, щоб у кожній країні мали місце специфічні форми молодіжних рухів. Як пояснити, що при національній специфікації релігійних цінностей у ментальному базисі маємо універсалізовані форми прояву їх у практичній життєдіяльності української молоді?

7. Евристично виправданими стали б і міркування про міру національної специфіки у функціонуванні церковних та парацерковних ЗМІ, які впливають на розвиток релігійного світогляду християнської молоді?

8. У тексті дисертації мало експліковано перспективи розвитку аксіосфери української християнської молоді порівняно з християнською молоддю сусідніх країн.

9. Було б бажано здійснити моніторинг можливостей прогресивних форм ціннісного світогляду та місіонерських і соціальних практик надавати реальний імунітет спільнотам проти релігійного фанатизму, фундаменталізму, релігійно-ідеологічної легітимізації експансії та агресії. Це могло б бути увиразнено також на ґрунті узагальнення досвіду тих християнських країн, де релігійна культура розвивалася безперервно, не зазнаючи таких катаклізмів, як у СРСР та УРСР.

10. Важливим аспектом дослідження міг би стати й аналіз форм екуменічного діалогу молоді в Україні та впливу цих форм на аксіологічний аспект релігійної свідомості християнської молоді.

Звісно, ці дослідницькі лінії надали б дисертаційному дослідженню ще більшої насиченості аналітичною конкретністю, експертною гостротою та евристичністю.

Але наголошуємо: висловлені зауваження не знижують нашої позитивної оцінки здобутих у дисертації результатів. Поставлена мета у дисертації цілком досягнута. Дисертація відзначається структурною чіткістю й обґрунтованістю ключових тез, що виносяться на захист. Вона є завершеною самостійною роботою її авторки. Зміст дисертації належно апробовано у численних статтях, серед іншого – у виданнях, що входять до наукометричної бази Web of Science і зарубіжних журналах.

Також матеріали дисертації були апробовані на багатьох представницьких всеукраїнських і міжнародних конференціях. Знайомство зі змістом дисертації, авторефератом, публікаціями авторки дають підстави для загального висновку про те, що робота Гавелі Олександри Русланівни «Цінності української християнської молоді початку XXI століття: релігієзнавчий аналіз» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами). Тож її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційна опонентка:

докторка філософських наук,
доцентка кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Ірина Горохолінська

